

SAVAŞ HEMŞİRELİĞİNDEN CERRAHİYE FROM WAR NURSING TO SURGERY

Handan AKTAŞ¹

Öz

Bu çalışma tarihsel süreç içerisinde savaşlarda görev yapan hemşirelerin uygulamaya koymuş oldukları hemşirelik hizmetlerini değerlendirmek ve cerrahi hemşireliğin gelişiminde savaşların önemini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışmada bilinen veri tabanları kullanılarak literatür taraması yapılmıştır. Elde edilen bulgular 19. yüzyılda modern savaşların başlaması ile birlikte savaş hemşireliğinin öneminin anlaşıldığını, savaşların tıp ve hemşireliğin gelişimi üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu göstermiştir. Birinci ve ikinci dünya savaşları sırasında yaşanan bombardımanlar neticesinde çok sayıda kafa, yüz yaralanmaları ve ekstremité kayıplarına bağlı şekil bozuklukları ve sakatlanmalar yaşanmış, bu durum ortopedi ve maksillofasial cerrahi gibi cerrahi bilim alanlarında gelişimin önünü açmıştır. Hemşireler ise yaralılara bakım ve psikolojik destek sağlamışlardır. Dünya savaşları sırasında tıbbi tedavide ve hasta naklinde ilerlemeler sağlanmış ambulans kullanımının önemi anlaşılmıştır. İlk kez lokal anestezi olarak kokain hidroklorür, genel anestezi ve sakinleştirici olarak kloroform, antiseptik olarak dakin solüsyonu savaşlar sırasında kullanılmıştır. Savaşlar cerrahi hemşireliğinin gelişimine de katkı sağlamış, triyaj uygulamalarında büyük ilerleme sağlanmış ve hemşireler tarafından aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında hemşireler, ameliyat ve anestezi uygulama gibi daha önce erkeklere ayrılan görevleri yerine getirmek için eğitim alma fırsatı yakalamışlar, böylece ameliyathane hemşireliğinin bir çalışma alanı olarak kabul görmesinin önü açılmış ve profesyonel cerrahi hemşireliğinin de temelleri atılmıştır.

Abstract

This study was conducted to evaluate the nursing services provided by nurses who worked in wars in the historical process and to reveal the importance of wars in the development of surgical nursing. In the study, a literature review was conducted using known databases. The findings showed that the importance of war nursing was understood with the beginning of modern wars in the 19th century and that wars had positive effects on the development of medicine and nursing. As a result of the bombardments during the first and second world wars, a large number of head and face injuries, deformities and disabilities due to extremity losses were experienced, which paved the way for the development of surgical sciences such as orthopedics and maxillofacial surgery. Nurses provided care and psychological support to the wounded. During the World Wars, advances were made in medical treatment and patient transportation and the importance of ambulance use was understood. For the first time, cocaine hydrochloride as a local anesthetic, chloroform as a general anesthetic and sedative, and dakin solution as an antiseptic were used during the wars. The wars also contributed to the development of surgical nursing, and great progress was made in triage practices and started to be actively used by nurses. During World War I, nurses had the opportunity to receive training to perform tasks previously reserved for men, such as surgery and administering anesthesia. This paved the way for operating room nursing to be recognized as a field of work and laid the foundations for professional surgical nursing.

Anahtar Kelimeler: Cerrahi, Hemşirelik, Milli Mücadele, Savaşlar.

Keywords: Surgery, Nursing, National Struggle, Wars.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Doğu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Yüksekokulu, Hemşirelik Bölümü, handanaktas@dogu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5041-4688

Extended Abstract

This study was conducted to examine the effects of wars on the development of surgical sciences from the past to the present, to shed light on the nursing services provided by nurses who took part in wars, and to examine the place of wars in the development of surgical nursing. The academic databases such as Turkish Medical Directory, Google Scholar, YÖK thesis scanning, Web of Science, Google Scholar, and EBSCO HOST were searched using the keywords related to the subjects of war, nursing, national struggle, and surgery. Wars have been among the greatest catastrophes of humanity in every period of history and have been defined as a disaster that negatively affects the whole of humanity and nature as a global public health problem through its destruction. Wars, which cause significant loss of life and disability, have caused various public health problems such as an increase in infectious and epidemic diseases, stillbirths with low birth weight, developmental retardation, malnutrition, nutritional disorders, cancer epidemics and mental illness, as well as the disruption they cause to the countries' health systems. It is a fact that wars, which have had such negative consequences in terms of human history, have contributed to developments in the field of medicine and health. During wars, many new health technologies were used and various treatments were introduced. Wars have contributed to the development of the medical and nursing professions, especially surgical sciences. The bombardments during the wars resulted in a large number of head and facial injuries and disfigurements and disabilities due to extremity loss, which paved the way for the development of surgical sciences such as orthopedics, maxillofacial surgery, hand surgery and microsurgery. The importance of the ambulance, which today is one of the most important components of patient transport, emerged during the wars. The use of the first anesthesia device also coincides with the wars. The establishment and implementation of blood banks also took place during the wars. The importance of the use of antiseptics and antibiotics in wound care was recognized during the First World War, and the use of surgical masks and gloves during the American-Spanish War led to a significant decrease in deaths due to infection. The importance of nursing in the world and in our country has been recognized during wars, and war nursing has gained more importance with the outbreak of modern wars since the mid-nineteenth century. The First World War was a grave event that deeply affected humanity. More than 10,000 nurses took part in this war and many nurses lost their lives at the front. During the First World War, nurses tried to treat the wounded in field hospitals, evacuation stations, clearing rooms, even in churches that were converted into hospitals, and they took part in ships and ambulances that transported soldiers. In our country, the foundations of war nursing were laid due to the inadequacies encountered in the field of patient care and the high number of casualties during the Tripoli War in 1911 and the Balkan War in 1912. During the years of the Second World War, the need for nurses in the countries became more apparent, and by establishing a connection between military and civilian nurses, those injured in air raids during the war were directed to military hospitals, while civilian nurses were directed to military nursing. The experience of working during the war created opportunities for many nurses to develop their skills and abilities. During the war, in addition to providing care and psychological support to the wounded, nurses made great advances in triage practices and began to be actively used. In addition, wound debridement and care, nasogastric catheter insertion, administration of blood and blood products, anesthesia, intensive care nursing, psychological care, shock intervention paved the way for surgical nursing during the wars, and nurses had the chance to receive training to perform tasks previously reserved for men such as surgery and anesthesia, and thus the foundations of professional operating room nursing were laid. The vital role of nurses in war is not only to save the lives of individuals, but also to contribute to the post-war recovery of societies. Today, nurses play an important role not only on the battlefield, but also in the post-war period, healing the wounds of the society and solving public health problems. While nurses are involved in the rehabilitation services for the wounded, they have also taken an active role in the treatment process for the solution of mental health problems, which are secondary effects of war. In the past, therefore, wars have played an important role in the emergence and development of medicine and nursing, in addition to the negative effects they have caused, and have provided humanity with many life-saving treatments. Today, with the change in the general structure of wars and the development of technology, the role of nurses involved in wars has changed. As long as there are wars in our world, the need for nurses will continue, and nursing will be one of the professions that will survive and maintain its importance in the future as long as human beings exist and health is in question. However, one important point that should not be forgotten is that war is a human problem and the prevention and resolution of war is as important as health care.

GİRİŞ

Savaş, ülkelerin barış ortamlarında çözemedikleri problemleri çözüme kavuşturmak amacı ile savunma amaçlı olarak ellerinde bulundurdıkları kaynakları kullanarak vermiş oldukları mücadeledir (Dülcek vd., 2022; Gedük ve Türkoğlu, 2019). Genellikle toprak, güç, ideoloji veya kaynak paylaşımı nedeni ile ortaya çıkan savaşlar, insanlık tarihinde önemli dönüm noktalarının yaşanmasına sebep olmuş, birçok değişimi beraberinde getirerek kültürel etkileşimlere yol açmış, dünya haritasında değişimlere sebep olmuştur.

Tarihin her döneminde insanlığın en büyük felaketleri arasında yer alan savaşların yaptığı yıkımlar sadece silahların gücüyle ölçülememektedir. Savaşlar ciddi ölüm ve yaralanmalara neden olmasının yanı sıra küresel düzeyde bir halk sağlığı sorunu olarak tüm insanlığı ve doğayı olumsuz etkileyen bir afet olarak ele alınmakta, ülkelerin sağlık sistemini bozarak sağlık hizmeti sunumunda aksamalara, yapmış olduğu yıkımlar ile sağlık kuruluşlarında hasara, ilk yardım ve acil hizmetlerinde bozulmaya ve tedavi süreçlerinde sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır (Yılmaz,2022; Bebiş ve Özdemir, 2013).

Savaşın etkileri, sadece çatışma döneminde değil, uzun yıllar boyunca kitleler üzerinde hissedilebilmektedir. Savaşlar sırasında bulaşıcı ve salgın hastalıklar, kanser çeşitleri ve ruhsal hastalıklarda artış görülmekte, sanitasyon problemleri, beslenme sorunları ve ölü doğumlar gibi halk sağlığı sorunları ortaya çıkmaktadır (Leblebicioğlu, 2017; Seyhun, 2018). Savaşların derin ve kalıcı etkileri nedeni ile yaşanan can kayıpları, savaşa bağlı yaralanma sonucunda oluşan can kayıplarından çok daha fazla olmaktadır (Seyhun, 2018). Yaşanan bu dramatik durumun bir sonucu olarak, savaş dönemlerinde hemşire ve sağlık personeline olan ihtiyaç ise yüksek seviyelere ulaşabilmektedir (Dülcek vd., 2022; Gedük ve Türkoğlu, 2019).

Sağlık ekibinin vazgeçilmez üyesi olan ve geçmişten günümüze savaşın yıkıcı etkileriyle baş etmek zorunda kalan hemşireler, savaşlar sırasında önemli roller üstlenmişler, kritik durumlarda insan hayatını kurtarmak için büyük bir özveri ve cesaretle çalışmışlar ve savaş koşullarında sağlık hizmetlerinin etkin sunumuna yönelik önemli deneyimler kazanmışlardır. Hemşirelerin savaşlar sırasında kazanmış olduğu bilgi ve tecrübe, mesleki otoritelerini kazanmanın yolunda önemli adımlar atılmasına yol açarak savaş hemşireliği kavramının ortaya çıkmasına neden olmuş ve hemşireliğin bu alanda gelişiminin önünü açmıştır (Fink ve Milbrath, 2023).

1. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE SAVAŞ HEMŞİRELİĞİ

Savaşlar hemşirelik tarihinin şekillenmesinde ve mesleki standartların gelişiminde etkili olan en önemli faktörlerin başında gelmektedir (Fink ve Milbrath, 2023). Tarihin en eski mesleklerinden biri olan savaş hemşireliğinin tarihine bakıldığında İslamiyet ile birlikte savaşlarda hasta ve yaralıların bakımında kadınların önemli roller üstlendiği, yaralılara bakmak için ilk kadın topluluğunun Hz. Muhammed zamanında kurulduğu ve yaralı askerlerin bakımının kadınlar tarafından sağlandığı görülmektedir (Aygin ve Gül, 2021).

19. yüzyılda modern savaşların ortaya çıkması birlikte savaş hemşireliği önem kazanmış, savaş sırasında ve sonrasında insan yaşamının önemli bir parçası haline gelmiştir (Ökdem vd., 2000; Yılmaz, 2022; Dülcek vd; 2022). 18.yy ve 19. yy'da ortaya çıkan küresel savaşlarda yaşanan büyük kayıp ve yaralanmalar sonrası, yaralı asker ve gönüllülerin bakım ve tedavisinde görev alacak kişilere ihtiyaç duyulmuştur. Bu dönemde yaralı askerlerin ve gönüllülerin tedavisini sağlık eğitimi almış, kadın ve erkekler aktif olarak görevlendirilmiştir (Leblebicioğlu,2017).

Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında Florance Nightingale'in liderliğinde kadınlar tarafından yaralılara yönelik verilen bakım ile önemli ölçüde iyileşmeler sağlandığı bildirilmektedir. King's College Hastanesinde yönetici hemşire olarak çalışan Nightingale yaptığı gözlemler sonucu, olumsuz çevresel koşullarının askerleri düşman kadar öldürdüğü konusunda ısrar ederek temiz bandajlar, yatak takımları, temiz hava, besleyici yiyecekler ve iyi eğitilmiş bakım talebinde bulunmuştur (Tood, 2018). Ayrıca hemşirelikte ilk kez epidemiyolojik çalışmalarda bulunan Nightingale; kolera ve dizanteriye neden olan kötü sanitasyon ile ilgili istatistiksel analizleri oluşturmuş, sağlık ile ilgili standartları geliştirmiş, hastanelere yeni düzenlemeler getirerek, hemşireliği sağlık hemşireliği ve hastalık hemşireliği olarak tanımlamıştır. Literatürde Florence Nightingale'in ortaya koyduğu çevre temizliği, el

yıkama ve hijyen uygulamaları sonucu ölüm oranlarında büyük oranda düşüş yaşandığına dair veriler mevcuttur (Bebiş ve Özdemir, 2013; Kartal ve Çamlıca, 2021)

Birinci Dünya Savaşı, hemşirelerin orduya yerleştirilmesinde ve hemşireliğin ilerlemesinde önemli rol oynayan derin bir olaydır. Birinci Dünya Savaşı 9,5 milyon askeri personelin ölümüne ve 8 milyonunun kalıcı olarak sakat kalmasına neden olmuştur. Savaş sırasında hemşireler sahra hastanelerinde, tahliye istasyonlarında, takas odalarında, hatta hastaneye dönüştürülen kiliselerde yaralıları tedavi etmeğe çalışmışlar, asker nakliyesi sağlayan gemilerde ve ambulanslarda görev almışlardır (Ceufast, 2017). Birinci Dünya Savaşı'nda on binlerce hemşire cephede görev yapmış, birçok hemşire ise yaşamını yitirmiştir (Bebiş ve Özdemir, 2013).

Savaşlar kahraman hemşirelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Sister Edit Cavell (1915) Belçika Hastanesi'nde çalıştığı sırada, Alman askerleri tarafından İngiliz askerlerine yardım ettiği gerekçesi ile tutuklanarak öldürülmüştür. Rebecca Calhoun ve Margaret Smith Dewar (1918) ise savaşlarda yaşanan bombardımanlara karşı koyarak, hastalarının güvenliğini sağlamak için hastaneyi terk etmemiş, hastasının üzerine kapanmış bir halde ölü bulunmuştur. Bu hemşireler ölümlerinden sonra takdir ve madalyalarla ödüllendirilmişlerdir (Bebiş ve Özdemir, 2013).

Kırım Savaşı, Osmanlı-Rus Savaşı, Trablusgarp Savaşı, Balkan ve Çanakkale Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve milli mücadele gibi birçok savaş dönemine maruz kalan Osmanlı Devleti'nde sağlık hizmetlerinin çoğunluğu ordu hizmetine alınan cerrahlar tarafından yürütülmüştür (Leblebicioğlu, 2017). Askeri sağlık hizmetlerinde ilk hemşirelik eğitimi 1898'de Gülhane'nin kuruluşuyla birlikte sıhhiye askerlerine hastabakıcılık derslerinin verilmesi amacı ile başlatılmış ve bunun için Almanya'dan hemşireler getirilmiştir (Seyhun, 2018).

Tarihi kayıtlara bakıldığında, 1909 yılında Kenan Tevfik Sezenel ve Refik Münir Keskingil tarafından "Hastabakıcılık" adı altında ilk Türkçe hemşirelik kitabı yazılmıştır (Torun, 2014). Yine o dönem Gülhane Hastanesi'nde görevli olan Doktor Asaf Derviş Bey, hanımların isteği üzerine Mart 1910'da hastabakıcılık dersleri vermiştir. Gerek Balkan Savaşı'nda gerekse Birinci Dünya Savaşı'nda Tıp Fakültesi ve Gülhane Hastanesi'nde açılan pratik kurslarda yetişen Türk kızları askeri hastanelerde hasta bakmaya başlamışlardır (Seyhun, 2018).

Trablusgarp (1911) ve Balkan (1912) Savaşları ülkemiz tarihinde modern hasta bakımının ve hemşireliğin öneminin anlaşılması açısından dönüm noktası sayılabilir. Bu savaşlarda hastane temini ve hasta bakımı alanında büyük zorluklarla karşılaşmış, bakımı yetersizliği nedeni ile büyük kayıplar verilmiştir (Şentürk, 1989; Ökdem vd., 2000). Sonraki süreçte yurt dışında bir kongreye katılan Dr. Besim Paşa yaptığı gözlemler sonucu, yurda döndüğünde hemşireliğin bir meslek olması yolunda önemli adımlar atmasına vesile olmuştur. Besim Ömer Paşa, 11 Haziran 1868'de İstanbul'da "Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti" adıyla Dr. Abdullah tarafından kurulan, günümüzde ise "Kızılay" olarak bilinen "Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumisi"ni bilgilendirerek ülkenin hastabakıcıya olan ihtiyacını dile getirmiş, İstanbul Kadırga Hastanesi'nde ilk hastabakıcı kurslarının açılmasına öncülük etmiştir (Leblebicioğlu, 2017). Bu kurslardan sonra Safiye Hüseyin Elbi, Nesime Hanım, Münire İsmail ve Kerime Salahor gibi hemşire liderler ortaya çıkmış, bu kişiler Balkan ve Çanakkale savaşlarında tarihe isimlerini yazdırmışlardır (Leblebicioğlu, 2017; Gören ve Yalım, 2016; Şentürk, 1989). Safiye Hüseyin, yaralı askerlerin taşınması ve tedavisinde kullanılan bir hastane gemisi olan Reşit Paşa Gemisi'nde yabancı uyruklu hemşireler ile birlikte başhemşire olarak görev yapmıştır (Gören ve Yalım, 2016).

İkinci Dünya Savaşında ülkelerin hemşire gereksiniminin daha fazla ortaya çıkması ile birlikte, askeri ve sivil hemşireler arasında bağlantı kurularak, savaşta hava hücumunda yaralananlar askeri hastaneye, sivil hemşireler ise askeri hemşireliğe yönelmişlerdir (Şentürk,1989). Bu durumdan ülkemizde etkilenmiş, savaş tehdidi nedeniyle ülkemizde 1939'da Ordu Hastabakıcı Hemşirelik Okulu açılmış ve bu okullarda öğrenci bulma sıkıntıları yaşanmıştır (Seyhun, 2018). Yine 1939 yılında Milli Savunma Bakanlığına bağlı ilk askeri hemşirelik okulu açılmış ve mezunları askeri hastanelerde görevlendirilmiştir. Sonraki yıllarda ise açılan farklı eğitim düzeylerindeki askeri hemşirelik okullarından mezun olan hemşirelerin bir kısmı, Deniz Kuvvetleri'ne bağlı hastanelerde ve Bosna, Kosova gibi denizaşırı ülkelerdeki savaş ortamlarında görevler almışlardır (Leblebicioğlu, 2017).

2. SAVAŞLARIN CERRAHİ VE HEMŞİRELİĞE KATKILARI

Savaşlar, ortaya çıkardığı birçok istenmeyen durumların yanı sıra cerrahi bilimlerin gelişimini olumlu yönde etkilemiş, çeşitli yeniliklere yol açarak birçok değişikliği beraberinde getirmiştir.

Savaş cerrahisinin tarihi ilk çağlara dayanmakta olup yara bakımı ile özdeşleştirilebilir. Antik çağda sık sık yaşanan savaşlar nedeni ile yara iyileşmesi önemli bir sorun oluşturmaktaydı. M.Ö 1700'lü yıllarda Mısırlı cerrahlar, uzun süre iyileşmeyen savaş yaralarında tiftik, bal ve gres yağı karışımını kullanarak iyileştirmeye çalışmışlardır (Bhattacharya, 2012; Kurt, 2003). Hindistanlı hekim Susruta iyileşmeyen savaş yaralanmaları için 100'den fazla bitki tanımlamıştır (Bhattacharya,2012). Ortaçağ'ın sonuna kadar cerrahiye önemli bir gelişme olmamıştır. M.S 1400'lü yıllarda barutun icadı ve savaşlarda kullanılması cerrahiye olan ilginin artmasını sağlamıştır.

16. yüzyılın başlarında kurşun yaralarının bakımı ve koteterizasyonu için sıcak mürver yağı kullanılmaktaydı. I. Francis ile V. Charles arasında yaşanan İtalyan savaşları sırasında ünlü Fransız cerrah Ambroise Pare yumurta sarısı, gül yağı ve terebentinden oluşan bir pansuman malzemesi geliştirerek tüfek yaralanmalarının tedavisinde başarı ile kullanmıştır (Kurt, 2003). Ayrıca Ambroise Pare ampütasyon yaralarında kızgın demir ile koteterizasyon yerine arter ligatürü yöntemini kullanmış ayrıca günümüzde cerrahi ameliyatlarda kullanılan modern hemostatların öncülü olan "Bec de Corbeau" (karga gagası)'ni tasarlamıştır (Hernigou, 2013; Atıcı vd., 2010).

Yara enfeksiyonları savaş zamanlarında daha fazla görünür olmuştur. Amerikan İç Savaşı sırasında, enfekte yaralar yaklaşık 17.000 kişinin ölümünden sorumlu tutulmuştur (Bhattacharya, 2012). Lister'in antiseptiği keşfetmesinin ardından, antiseptikler savaş alanlarında kullanılmaya başlanmış, Osmanlı - Rus Savaşı sırasında ise ordu cerrahisi Carl Reyher tarafından "debridman" kavramı ortaya atılarak yara tedavisi ve bakımında devrim yaşanmıştır (Tan, 2013).

Pensilinin keşfi ve antibiyotiklerin kullanıma sunulmasından önce Birinci Dünya Savaşı'nda açık savaş yaraları zahmetli bir bakım gerektiriyordu. Bu dönemin önemli buluşu olan Alexis Carrel ve Henry Dakin'in ortak çalışmaları sonucu keşfettikleri Carrel-Dakin solüsyonu ve kendi adlarını vermiş oldukları Carrel-Dakin yöntemi'ni kullanarak yapmış oldukları kapsamlı yara irigasyonu ve debridmanı ile enfeksiyona bağlı mortalite oranları oldukça düşük seviyede kalmıştır (Yağmurlu, 2006; Vane ve Marble, 2014). İkinci Dünya Savaşında, Birinci Dünya Savaşından farklı olarak yanık bakımı ve tedavisinin ön plana çıktığı görülmektedir. İkinci dünya savaşı sırasında kapalı alanlarda meydana gelen yanıklar, atom bombası yanıkları ve daha birçok kapalı alan harp yaralanmaları, yanık tedavisinin etyolojisinde çok boyutlu olmayı zorunlu kılmış ve yanık yarası tedavisinde gelişmelerin önünü açmıştır (Naki, 1998).

Birinci Dünya Savaşının ortaya çıkması ile birlikte tıbbın diğer alanlarında gelişmeler yaşanmış, tıbbi tedavide ve hasta naklinde ilerlemeler sağlanmış, anestezi ve ambulans kullanımının önemi anlaşılmıştır (Chatterton, 2021). Lokal anestetik olarak kokain hidroklorür ile birlikte genel anestetik ve sakinleştirici olarak kloroform ameliyatlarda ilk kez kullanılmaya başlanmıştır (Chatterton, 2021).

Birinci Dünya Savaşının tıp literatürüne kazandırdığı en büyük katkı yaralı askerlerin hemorajik şok nedeni ile ölmelerini önlemek için tam kan transfüzyonunun kullanılması gösterilebilir. Savaş sırasında kanamalı yaralanmaların çok olması "şok" kavramının anlaşılması üzerinde etkili olmuş, "Kraliyet Ordusu Tıp Kurumu" tarafından "Birinci Dünya Savaşı'ndan gelen en önemli tıbbi ilerleme" olarak ilan edilen kan transfüzyonu uygulaması ile kan bankalarının önemi anlaşılmış ve şok tedavisinde aktif bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. İlk kez "hava yolu" ve "anestezi derinliği" kavramlarının ortaya atılması, ilk anestezi cihazlarının kullanılmaya başlanması da Birinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelmektedir (Tan, 2013; Tien vd., 2017).

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte birçok yeni ilaç ve tedavi olanakları ortaya koyulmuştur (Chatterton, 2021). Ağrı kesici olarak sodyum salisilat, afyon iksiri ve morfin sülfat, antibiyotik olarak da penisilin yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır (McCullough ve Carlson, 2013; Bebiş ve Özdemir, 2013; Tan, 2013).

Dünya Savaşları sırasında hemşireye ve hemşirelik hizmetlerine olan ihtiyaç zirveye ulaşmıştır (Yılmaz, 2022). (Vane ve Marble, 2014) Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan Birinci Dünya Savaşı'na kadar hemşire ihtiyacının her on yatağa bir hemşire düşecek şekilde planlandığını ve Birinci Dünya

Savaşı'nın başlangıcında 10.000 hemşirenin görevlendirilmiş olduğunu, ancak cerrahi vakaların artması ve cerrahların ihtiyaç duyması nedeni ile 1918 yılının Mart ayının sonuna gelindiğinde bu sayının 40.000 ulaştığını bildirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı tam bir kimyasal silah terörü yaratmış, tüm kayıpların %31,49'u hardal, fosgen veya klor gibi kimyasal gazların gaz maruziyetine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Savaşın başlangıcında hemşirelerin geri planda çalışması ve tehlikelerden uzak tutulması amaçlanmış olmasına karşılık, sonraki süreçte hastalara daha yakın özel bakım sağlamada hemşirelerin kilit unsur olduğu anlaşılmış, içerisinde hemşirelerin de yer aldığı cerrahi ve kimyasal gaz tedavisi ekipleri cepheye sürülmüştür. Bu durum ise kadın hemşirelerin savaşa ne kadar yakın olabileceği ve tehlikeyle nasıl yüzleşebilecekleri konusundaki var olan algıları bozmuştur (Vane ve Marble, 2014). Hemşireler kimyasal gazlara maruz kalan yaralılara yüz maskesi ile oksijen verilmesi, buhar çadırlarında hasta takibi, sıvı uygulama, ağız ve göz bakımı, ciltte oluşan veziküllerin bakımı konusunda destek sağlamışlardır (Fitzgerald, 2008; Vane ve Marble, 2014).

Savaşlardaki bombardımanlar nedeni ile çok sayıda kafa, yüz yaralanmaları ve ekstremitelerde kayıpları nedeni ile şekil bozuklukları ve sakatlanmalar yaşanmış, bu durum başta ortopedik cerrahi olmak üzere maksillofasiyal cerrahi, el ve mikrocerrahi gibi cerrahi bilimlerin gelişiminin önünü açmıştır. Savaş cerrahisinin başlıca ortopedik yönleri arasında yara bakımı, kırıklar ve enfeksiyonlar, psödoartrozlar ve eklem rekonstrüksiyonları ve rehabilitasyonu bulunmakta idi. Thomas tarafından geliştirilen splintler sayesinde uyluk kemiği kırıklarına bağlı ölüm oranlarında büyük düşüşler yaşanmıştır (Tan, 2013). İsviçreli hekim Friedrich "Fritz" Steinmann savaş sırasında ciddi kırıkları olan yaralı askerlere Steinmann'ın pim traksiyon tekniğini kullanarak yara ve kırıkların iyileşmesine büyük katkı sağlamıştır (Draenert, 2013). Savaşlar bir kısmı günümüzde de kullanılan birçok yenilikçi tıbbi cihazın ve ameliyat prosedürlerinin gelişmesinin önünü açmıştır. Amerika- İspanyol savaşlarında kullanılmaya başlanılan cerrahi maske ve steril eldiven uygulaması ile enfeksiyona bağlı ölümlerde dramatik bir azalma sağlanmıştır. İlk alçı uygulaması Kırım Savaşı'nda, Röntgen ışınlarının rutin kullanımı ise Osmanlı-Yunan savaşları sırasında olmuştur (Tan, 2013).

Birinci Dünya Savaşı'nda anestezi yönetimi, psikiyatri hemşireliği ve ortopedik uygulamalarda hemşirelik deneyimi ve becerilerine olan ihtiyaç daha fazla gün yüzüne çıkmıştır (Vane ve Marble, 2014). Savaş sırasında hemşireler yüz ve ekstremitelerde kayıpları yaşayan yaralılara bakım sağlayarak psikolojik destekte bulunmuşlar (Tan, 2013; Ruane 2014; Chatterton, 2021), triyajın uygulanmasında büyük ilerleme sağlanmışlar, yaralı askerlerin tedavisi ve enfeksiyonların azaltılması konularında önemli başarılar elde etmişlerdir (Dülcek vd., 2022; McCullough ve Carlson, 2013; Bebiş ve Özdemir, 2013). Savaş sırasında çalışma deneyimi birçok hemşireye yeteneklerini ve becerilerini geliştirmeleri konusunda şans vermiştir. Hemşireler, hastaların ilaç tedavilerinin sağlanması, tetanoz aşısı uygulama, yara debridmanı ve pansumanı, splintleme, kalıcı idrar ve nazogastrik sonda uygulama gibi konularda etkin rol üstlenmişler, yoğun bakım hemşireliği, psikolojik destek, şok tedavisi konularında deneyim kazanarak cerrahi hemşireliğinin gelişimine katkı sağlamış, verilen nitelikli bakım ile mortalite ve morbidite oranlarını azaltmışlardır (Aygin ve Gül, 2021; Dülcek vd., 2022; Vane ve Malbrea, 2014).

İkinci Dünya Savaşı hemşirelik tarihinde önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Cerrahi asepsisin alanındaki gelişmeler ve bunun hemşireliğe yansımaları, hemşirelerin bu alanlarda deneyim kazanmışlarına ve hemşirelik mesleğinin ilerlemesine büyük katkı sağlamışlardır (Fink ve Milbrath, 2023). İkinci Dünya Savaşı sırasında, cerrahi hemşirelerinin rol ve görevleri düzenlenerek ameliyathanenin hazırlanması, asepsi ve hasta bakımı gibi konularda hâlâ güncelliğini sürdüren görev tanımlarının oluşmasının temelleri atılmıştır (Arpag vd., 2022). Bu dönemde hemşireler ameliyat ve anestezi uygulama gibi daha önce erkeklere ayrılan görevleri yerine getirmek için eğitim alma fırsatı yakalamışlardır (Harris, 2013). Savaş sırasında anestezi eksikliği nedeni ile 2000 yakın hemşire anestezi hemşiresi yetiştiren bir askeri eğitim programından geçirilerek eter, nitroz oksite, etil klorür, tiyopental sodyum ve etilen gibi daha birçok anestezi ilaçları ameliyat sırasında kullanmaya başlamışlardır (Ray ve Desai, 2016). Bu dönemde cerrahi hemşireliğinin temellerini oluşturan yara bakımı, sıvı elektrolit dengesinin takibi, amputasyon bakımı konularında yapılan araştırmaların sonuçlarının uygulamaya aktarılması ile birlikte acil ve travma hemşireliğinin önü açılmıştır (Özer, 2016). Ayrıca günümüzde hasta transferinin önemli bir ayağını oluşturan ilk uçuş hemşirelerinin oluşturulması ve bu hemşirelerin hava yolu ile transferi gerçekleştirilen yaralılara ilk yardım, tıbbi ve

cerrahi konularda bakım sağlamaya başlaması da İkinci Dünya Savaşı yıllarına denk gelmektedir (Barger, 2013, s. 42). Kore ve Vietnam savaşlarında ise, mobil cerrahi hastaneler ve helikopter ambulans hizmetleri gibi yeniliklerin uygulanmasına sahne olmuştur. Bu dönemde hemşireler, savaş alanındaki yaralıların hızlı bir şekilde tedavi edilmesi ve tahliye edilmesinde kritik rol oynamışlardır. Bu uygulamalar, modern travma cerrahisinin ve acil bakım hizmetlerinin gelişmesine katkı sağlamıştır (Bricknell, 2023).

Günümüzde hemşireler, savaş sırasında ve sonrasında sağlık hizmetlerinin etkinliğini artırmak için sürekli olarak bir yenilenme ve iyileşme süreci içine girmişlerdir. Bu süreç, hemşireliğin profesyonel bir meslek olarak kabul edilmesini ve sağlık hizmetlerinde hayati bir rol oynamasını sağlamıştır. Hemşireler sadece savaş alanında değil, savaş sonrası süreçte de toplumun yaralarının iyileştirilmesinde önemli roller üstlenmişler, yaralıların rehabilitasyon hizmetlerinde yer alırken, aynı zamanda savaşın ikincil sonucu olan ruh sağlığı sorunları için tedavi sürecinde aktif görev almışlardır (Dülcek vd., 2022).

SONUÇ

Sonuç olarak savaş koşullarında çalışan hemşirelerin özverisi ve uzmanlığı, insanlık adına önemli bir mirası temsil etmektedir. Geçmişte, hemşirelerin savaşlarda yaptığı hizmetler tıbbi bakımın ötesine geçerek insanî bir boyut kazanmıştır. Hemşireler, savaş ortamında çalışarak, sadece fiziksel yaraları değil, aynı zamanda duygusal ve zihinsel zorlukları da ele almışlardır. Günümüzde ise savaş stratejilerindeki farklılaşma ve savaş teknolojideki gelişmelerle birlikte, savaşlarda görev alan hemşirelerin rol ve sorumlulukları da değişime uğramıştır. Bu bağlamda, hemşirelerin savaşlarda oynadığı hayati rol, sadece bireylerin hayatını kurtarmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumların savaş sonrası iyileşmesine de katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu yüzden hemşirelik mesleği, insan var oldukça ve sağlık söz konusu oldukça yaşayacak, gelecekte ise önemini koruyacak meslekler arasında yer alacaktır.

Etik Beyan: Bu çalışmada etik beyanı gerektirecek bir uygulama kullanılmamıştır. Bu makale, 27-28 Ekim 2023 tarihinde "İstiklâlden İstikbâle Cumhuriyet Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan "Savaş Hemşireliğinden Cerrahiye" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir. Aksi bir durumun tespiti halinde Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar (lar) ına aittir.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Ethics Statement: A permission from an ethics committee is not needed for this study. This article is the content of the paper titled "From War Nursing to Surgery", which was presented orally at the "İstiklâlden İstikbâle Cumhuriyet Symposium" on October 27-28, 2023, but the full text was not published, was developed and partially modified. In the event of a contrary situation, Beykent University Journal of Social Sciences has no responsibility, and all responsibility belongs to the author (s) of the study.

Author Contributions Statement: 1st author's contribution rate 100%.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest among the authors.

KAYNAKÇA

- Arpag, N., Gür, S. ve Katran, H. B. (2022). Türk hemşirelik tarihindeki lider hemşireler ve cerrahi hemşireliğinin gelişimi. *Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2),522-530.
- Aslan, E. F. (2009). Cerrahi hemşireliğinin tarihçesi. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 12(1),104-113.
- Atıcı, T., Atıcı, E., ve Şahin, N. (2010). Geçmişten günümüze cerrahi dikiş ipliklerinin tarihsel gelişimi. *Ulusal Cerrahi Dergisi*, 26(4),233-242.
- Aygin, D. ve Gül, A. (2021). Geçmişten günümüze cerrahi ve cerrahi hemşireliğinin yeri. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (15), 692-704.
- Barger, J. (2013). *Beyond the call of duty: Army flight nursing in World War II*. Kent State University Press.
- Bhattacharya, S. (2012). Wound healing through the ages. *Indian Journal of Plastic Surgery*. 45(2),177-179.
- Bricknell, M. C. M. (2023). Observations from the Korean War for modern military medicine. *Korean Journal of Medical History*, 32(3),787-828.
- Bebiş, H. ve Özdemir, S. (2013). Savaş, terör ve hemşirelik. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 21(1),57-68.
- CEUfast. (2017). *Nursing and medicine during World War I*. <https://ceufast.com/blog/nursing-and-medicine-during-world-war-i>
- Chatterton, C. (2021). Working in a ‘world of hurt’. nursing and medical care following facial injury during World War One. *European Journal for Nursing History and Ethic*,3,24-43.
- Çamlıca, T. ve Kartal, H. (2021). Historical development of nursing education. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics*, 29(1),142-147.
- Draenert, M. O. (2013). Swiss contributions to war surgery during the great war. *Clinical Orthopaedics and Related Research*, 471(8), 2712-2725.
- Dülcek, S., Eryiğit, T., Çoban, N., Beydağ, K. D., ve Ortabağ, T. (2022). Savaş ve savaş sonrası hemşirelik. *Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2),515-521.
- Fink, A. M. ve Milbrath, G. R. (2023). A concept analysis of nurses in conflicts after World War II. *Journal of Advanced Nursing*, 79, 31–47.
- Fitzgerald, J. G. (2008). Chemical warfare and medical response during World War I. *American journal of Public Health*, 98(4), 611–625.
- Gedük, E. A. ve Türkoğlu, D. (2019). Savaş ve terörün hemşirelik hizmetlerine etkisi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 22(3), 205-210.
- Gören, Ş. Y. ve Yalım, N. Y. (2016). Hemşirelik tarihinde bir öncü “Safiye Hüseyin Elbi. *Lokman Hekim Dergisi*, 6(2),38-45.
- Harris, K. (2013). Giving the dope’: Australian army nurse anaesthetists during World War I. *Journal of Military and Veterans Health*, 21(3),45-50.
- Hernigou, P. (2013). Ambroise Paré III: Paré’s contributions to surgical instruments and surgical instruments at the time of Ambroise Paré. *International Orthopaedics*,37, 975-980.
- Kurt, N. (2003). Yara tedavisinin tarihçesi. N. Kurt (Ed.), *Akut ve kronik yara bakımı içinde* (s.1-7). Nobel Tıp Kitapevleri.
- Leblebicioğlu, H. (2017). 18. Yüzyıldan günümüze Türkiye ve Amerika’da askeri hemşireliğin tarihsel gelişimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4),268-274.

- McCullough, M. ve Carlson, G. W. (2014). Dakin's solution: Historical perspective and current practice. *Annals of Plastic Surgery*, 73(3),254-256.
- Naki, S. (1998).Yanık sorunu ve önemi. S. Naki (Ed.),*Yanıklar ve tedavileri içinde* (s.11-21). GATA.
- Ökdem, Ş., Abbasoğlu, A., ve Doğan, N. (2000). Hemşirelik tarihi, eğitimi ve gelişimi. *Ankara Üniversitesi Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yıllığı*, 1(1), 4-11.
- Özer. N. (2016). Cerrahi ve cerrahi hemşireliğinin tarihçesi. F. E. Aslan (Ed.), *Cerrahi bakım,vaka analizleri ile birlikte içinde* (s. 3-33). Akademisyen Tıp Kitabevi.
- Ray, W. T. ve Desai, S. P. (2016). The history of the nurse anesthesia profession. *Journal of Clinical Anesthesia*, 30, 51-58.
- Ruane, M. E. (2014, September 22). *An American sculptor's masks restored French soldiers disfigured in World War I*. The Wahington Post. https://www.washingtonpost.com/local/an-american-sculptors-masks-restored-french-soldiers-disfigured-in-world-war-i/2014/09/22/4748b8d4-38ec-11e4-9c9f-ebb47272e40e_story.html
- Seyhun, G. (2018). II. Dünya Savaşında Türkiye’de gönüllü hemşirelik kursları. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, (16),7-30.
- Şentürk, S. E. (1989). *Hemşirelik tarihi* (4. Baskı). Can Kitapçılık Pazarlama Yayınları.
- Tan, A. (2013). Savaşlar ve tıp. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, 25, 102-104.
- Tien, A., Beckett, L. C. A. ve Pannell, M. D. (2017). The University of Toronto’s lasting contribution to war surgery: How Maj. L. Bruce Robertson fundamentally transformed thinking toward blood transfusion during the First World War. *Canadian Journal of Surgery*, 60(3), 152.
- Tood, C. (2018, Kasım 11). *How nurses in World War I helped change ideas about what women could accomplish*. Time. <https://time.com/5450885/wwi-nurses/>
- Torun, S. (2014). *Kırım Savaşı'nda hasta bakımı ve hemşirelik*. Akademisyen Kitabevi.
- Vane, E. A. P. ve Marble, S. (2014, June). *Contribution of the us army nurse corps to the First World War*. Army Nurse Corps Association. <https://e-anca.org/History/Topics-in-ANC-History/Contributions-of-the-US-Army-Nurse-Corps-in-WWI>
- Yağmurlu, A. (2006). Nobel ödüllü cerrahlar. *Ulusal Cerrahi Dergisi*, 22(3), 120-128.
- Yılmaz, Ş. (2022). Savaş ve hemşirelik. G.Ö. Güven (Ed.), *Tıp, savaş ve etik içinde* (1.vBaskı, s. 5-9) Türkiye Klinikleri.